

BENDRINĖS KALBOS NORMŲ PATEIKIMAS BENDRINĖS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNE

ESMINIAI ŽODŽIAI: žodynas, bendrinė kalba, norminimas.

ĮVADAS

Lietuvių kalbos instituto leksikografų rengiamo ir internete jau pradėto skelbti *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno*¹ (toliau – BŽ) uždaviniai yra keli. Pats pagrindinis, kaip ir daugelio žodynų, yra žodžių aiškinimas. Tačiau, kaip rodo pats pavadinimas, tai yra *bendrinės kalbos* žodynas, taigi jame neturi būti nenorminių dalykų.

Spręsdami, kokius žodžius įtraukti į žodyną, kokiais sakiniais ar junginiais juos iliustruoti, žodyno rengėjai susiduria su visų kalbos lygmenų vartosenos variantais. Šiuo metu įprastai skiriami keturi variantiškų kalbos reiškinių vertinimo laipsniai: pagrindinis normos variantas, šalutinis normos variantas, vengtinas variantas ir neteiktinas variantas. Į BŽ įtraukiami tik tie žodžiai ar jų reikšmės, kurie yra vertinami kaip pagrindinis arba šalutinis normos variantas. Neteiktinų ar vengtinų kalbos reiškinių žodyne nėra – tiksliau kalbant, *siekiama*, kad jų nebūtų.

Apie tai kalbama ir BŽ pratarinėje: „Tai norminamasis leidinys, atspindintis realiai funkcionuojančią kalbos leksiką, taisyklingą bendrinės kalbos žodžių vartoseną. Nenorminių, neteiktinų ar vengtinų žodžių jame nėra. Žodyne greta pagrindinės normos leksikos, žodžių darybos, kirčiavimo ar kt. variantų pateikiama ir šalutinės normos variantų. Pabrėžtina, kad šalutinės normos vartojimas nelaikomas kalbos klaida.“² Šis paskutinis sakinytis žodyno rengėjams yra labai reikšmingas. Atrodytų, keistoka apie tai rašyti, juk norma – pagrindinė ar šalutinė – ir yra norma. Tačiau, deja, neretai pernelyg stropūs kalbos tvarkytojai šalutinį normos variantą laiko nevartotinu ir automatiškai, neatsižvelgdami į stilių ar kontekstą, jį keičia į pagrindinį. Žodyno rengėjų supratimu, tai yra kalbos skurdinimas. Juk bendrinė kalba apima daugybę visuomenės gyvenimo sričių, todėl ji žodyne suprantama ne vien tik kaip oficiali, suredaguota rašto kalba – tai ir šnekamoji kalba, vaizdingoji leksika, sinonimai. Be abejo, kyla problemų, kai reikia spręsti, ar žodis laikytinas šnekamosios kalbos faktų, ar žargonybe.

Apskritai tas klausimas, ar kuris kalbos reiškinys yra norminis ar nenorminis, iškyla pradedant žodžių atranka, šis klausimas nuolat kyla skiriant žodžių reikšmes, kirčiuojant, parenkant

¹ Į internetą šiuo metu yra įkelti visiškai baigti vienuolikos raidžių tekstai. Šios raidės žymimos mėlynai. Dar keturių raidžių tekstai pradėti kelti, šios raidės yra raudonos. Žodyno prieiga internete: <http://bkz.lki.lt/>. Be to, į internetą įkelta atskira BŽ dalis *Antraštynas*. Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt/antrastynas/>.

² Prieiga internete: http://bkz.lki.lt/?pg=bendros_zinios.

ilustracinius pavyzdžius ir net dėl rašybos. Žodyno rengėjai ne visada gali patys vieni priimti sprendimus dėl šių dalykų, todėl remiamasi įvairiais kalbos kultūros veikalais (KKP, KP ir kt.), konsultacijų ir kitokiomis bazėmis (LVvGDB, ND, NSDB, VLKK KB), lietuvių kalbos žodynais (LKŽ, DŽ, LNKŽ, MLKŽ, LKVJŽ, PVE, PVA, PVAAAO, PVAz ir kt.), gramatikomis ir kitais veikalais (DLKG, DLKSS, FLKG, LKE, LKG), Lietuvos Respublikos terminų banku (TB)³. Jau parašytus ir suredaguotus BŽ tekstus vertina Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau – VLKK) paskirti recenzentai (prof. dr. Albinas Drukteinis, doc. dr. Lina Murinienė, *Gimtosios kalbos* žurnalo vyr. red. Rita Urnėžiūtė). Jie teikia pastabų, vėliau jos ir BŽ tekstai svarstomi VLKK Žodyno pakomisėje. Taip daroma todėl, kad BŽ ketinama aprobuoti kaip norminamąjį žodyną.

1. RAŠYBA

1.1. Bendrosios pastabos

Žodyno rengimo pradžioje kai kurių žodžių buvo teikiami keli rašybos variantai, tačiau vėliau buvo apsispręsta teikti tik vieną, laikomą pagrindiniu. Taigi žodyne rašybos variantų nėra. Tokia padėtis, kai galimi du rašybos variantai (kalbama apie toliau minimus žodžius), vertinama kaip savotiškas pereinamasis laikotarpis, nes ilgainiui vis tiek kodifikuojamas vienas variantas (tereikia prisiminti *biaurus* / *bjaurus*, *spiauti* / *spjauti* ir pan. atvejus). Pavyzdžiui, BŽ teikiama:

Dniėpras dkt. vns. (2) upė Rusijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, įtekanti į Juodąją jūrą: *Aštuonióliktame ámžiuje Dnieprù bŭvo plŭkdoma mediena ir kitì Lietuvòs bei Ukrainos kroviniá.*

Hirošimà dkt. vns. (2) miestas Japonijos pietuose: *Añt Hirošimos bŭvo numestà pirmóji pasáulyje atòminė bòmba. Hirošimà seniaũ bŭvo vadinama „Hirosimà“.*

fjòrdas dkt. (1) siaura gili ilga jūros įlanka aukštais skardingais krantais: *Norvėgijos kraštóvaizdis išráizytas fjòrdų. Plaukimas fjòrdais paliėka didelį įspūdį.*

forsítija dkt. (1) anksti pavasarį geltonais žiedais žydintis dekoratyvinis krūmas (*Forsythia*): *Jaũ geltonúoja forsítijos.*

Kol kas įprasta šiuos žodžius rašyti kiek kitaip: *Dnepras, Hirosima, fiordas, forzítija.*

Reikia pabrėžti, kad teikiant rašybos normą remiamasi aprobacijos teise turinčios VLKK rekomendacijomis, rašybos dalykai svarstomi VLKK Gramatikos, rašybos ir skyrybos pakomisėje. Taip pat žodyno rengėjai remiasi ir kitais naujesniais žodynais, žinynais ir enciklopedijomis. Todėl ir buvo apsispręsta minimus keturis žodžius rašyti būtent taip⁴.

Į BŽ taip pat įtraukti kai kurie kitaip, nei kituose šaltiniuose rašomi žodžiai:

bačiatà dkt. (2) romantiškas dominikiečių kilmės porinis šokis: *Šókti bačiātą.* | jo muzika: *Skaмба bačiātos melòdija.*

čia čia čia dkt. mot. nekait. greito tempo pramoginis porinis šokis, kilęs iš Pietų Amerikos: *Jiė mókosi šókti čia čia čia.* | jo muzika: *Skaмба čia čia čia.*

³ Žinoma, čia išvardyti anaip tol ne visi veikalai ar šaltiniai, kuriais remiasi BŽ rengėjai.

⁴ Dėl *Dnepras*, kaip pagrindinio varianto, plg. VLKK KB ir PVE: 105; dėl *Hirošima* – PVAz: 156 (VLE VII, 586 pagrindinis variantas yra *Hirosima*, tačiau PVAz yra naujesnis šaltinis); dėl *fjòrdas* plg. VLKK KB; dėl *forsítija* – TB.

čiakrà dkt. (2) pagal Tibeto ir Indijos mediciną – bet kuris iš žmogaus kūne esančių (ppr. septynių) energijos centrų: *Čiākros yrà stùburo pabaigojè, lytinių òrganų srityjè, bámboje, širdyjè, gérklose, tarp aňtakių, virš galvòs. Aĩ jmānoma atvèrti čiakràs?*

čianāchas dkt. (2) kaukazietiškas mėsos ir daržovių troškinys, gaminamas čianachinėje: *Tikrì čianāchai – tik iš avienos. Vālgysi čianāchq sù veršiena aĩ sù kiauliena?*

Šie žodžiai buvo rašomi be minkštumo ženkle: *bačata, ča ča ča, čakra, čanachas* ir pan. Tačiau VLKK Svetimžodžių atitikmenų sąrašė⁵ teikiami du variantai – su minkštumo ženklu ir be jo (*bačata, bačiata; ča ča ča, čia čia čia*). VLKK Žodyno pakomisei pritarus, buvo nuspręsta į BŽ traukti šiuos žodžius, rašomus taip, kaip jie tariami. Taigi jų rašybos norma jau pamažu keičiama.

1.2. Didžiųjų ir mažųjų raidžių rašymas

BŽ, yra ir tikrinių daiktavardžių, jie rašomi didžiąja raide. Tačiau pasitaiko tokių žodžių, kurių viena reikšmė gali būti reiškiamą tikriniu žodžiu (rašoma didžiąja raide), kita – bendriiniu žodžiu (rašoma mažąja raide). Tačiau būna ir tokių atvejų, kai didžioji raidė rašoma iš pagarbos, dėl tam tikrų susitarimų ar pan. Tokie atvejai žodyne parodomi.

1.2.1. Kai žodis tam tikra reikšme rašomas kitokia raide negu iškeltas antraštinis (ppr. didžiąja), prie tos reikšmės prirašoma pastaba ir duodama iliustracinių pavyzdžių:

bakchanālija dkt. (1) **1.** (rašoma didžiąja raide) dgs. romėnų šventė vyno ir vynininkystės dievo Bakcho garbei: *Senātas ūždraudè Bakchanālijų šventimq.* **2.** besaikis palaidas puotavimas; sin. orgija: *Pò tokių bakchanālijų rytāis galvòs nuò bīčių spièčiaus neat-skirdavau. Kòl neprasidèjo jū viēšos bakchanālijos, dār tolerāntiškai ĩ juòs žiūrėjau.*

brahmānas, **brahmā**nè dkt. (2) **1.** aukščiausios kastos Indijoje žmogus, dažnai dvasininkas: *Brahmānas tiesiógiai gāuna slāptąjį žinójimq, tai ateina pèr jò širdj.* *Jis gimè brahmānų šeimojè.* **2.** (rašoma didžiąja raide) vyr. vns. beasmenis dvasinis pradas, aukščiausia objektyvi tikrovė, egzistuojanti nepriklausomai nuo erdvės ir laiko: *Brahmānas egzistāvo gerókai anksčiaũ, nei gimè pròtas iĩ intelèktas, todèl Brahmāno nejmānoma suprāsti protũ iĩ intelektũ.*

cèrberis dkt. (1) **1.** (rašoma didžiąja raide) vns. senovės graikų mitinė būtybė – trigalvis šuo, saugojęs įėjimą į požemio karalystę Hada: *Paprasì mirtingieji suakmenédavo išvėdè Cèrberj.* **2.** bendr. labai budrus ir piktas sargas: *Į bendrābutį vakarè tũ nejeĩsi – sèdi teĩ tóks [tokià] cèrberis iĩ visũs vāro laũk.*

dalià dkt. (4) **1.** likimas (2 r.), lemtis (2 r.): *Tokià jaũ tà mào dalià: klausýtis visũ draũgių išpažinčių. Kartāis nòrisi kéikti sàvo dāliq.* • plg. nedalia. **2.** (rašoma didžiąja raide) vns. senovės lietuvių mitinė būtybė, įsmeninanti žmogaus sėkmę: *Kai kuriè mitològai síejo Dāliq sù deivè Láime.*

1.2.2. Kai žodis kuria nors reikšme gali būti rašomas ir didžiąja, ir mažąja raide (tai priklauso nuo konteksto), tai parodoma tik iliustraciniais pavyzdžiais:

āktas dkt. (2) <...> **2.** oficialus dokumentas, raštas, protokolai: *Nòrminis āktas. Patikrinimo āktas. Lietuvòs Nepriklausomýbès Āktas kitaĩp vadīnamas Vasārio 16-osios aktũ.*

⁵ Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimzodziu-atitikmenys/svetimzodziu-atitikmenu-sarasas-su-paaiskinimais>.

bánkas dkt. (1) **1.** įstaiga, atliekanti įvairias pinigines operacijas (priimanti laikyti, skolinanti, keičianti pinigus): *Euròpos Centrinis Bánkas. Bánkų pàslaugos. Kàs sukélé bánkų krìzė? Dėl paskolòs kreìpkitės į bánką. Laikýti pinigùs bánke. Pàemiau pinigų iš bánko <...>*

2. KIRČIAVIMAS

BŽ kirčiuojamas ne tik antraštinis žodis, bet ir visas iliustracinis sakinyss ar žodžių junginys. Jei įmanoma, stengiamasi parodyti sunkesnę kirčiavimo atvejį, t. y., parinkti antraštinio žodžio formą, kur dažniausiai daroma klaidų (pvz., vienaskaitos įnagininką, vietininką, daugiskaitos galininką):

babiloniėčiai dkt. dgs. (2) tauta, gyvenusi Babilonijoje, kalbėjusi viena semitų kalbų: <...>
Asirų karāliai stėngėsi mėgdžioti babiloniečiųs, kurių kultūrą buvo daũg senėsnė.

babitas dkt. vns. (2) mažinantis trintį alavo arba švino lydinys su kitais metalais: <...>
Skirstymo vėlenas sūkasi įvorėse, kurių vidinis paviršius išlėtas babitù.

Badmakiai dkt. dgs. (3^b) kaimas Telšių rajone: *Pakeliuĩ užsùksime į Bādmakius. Badmakiuosė gyvėntojų nedaũg.*

dugninė dkt. (2) **1.** meškerė gaudyti žuvims prie dugno: <...> *Meškeriòtojas žvejòjo dugninė.*

hipodromas dkt. (2) jojimo ir važiavimo varžybų, žirgų bandymo vieta – didelė, ppr. ovali aikštė: *Hipodromė trenirúojami arkliaĩ, reñgiamos varžýbos.*

Jei antraštinis žodis turi du kirčiavimo variantus, jie nurodomi, bet sakinyje teikiamas tik pirmasis (pagrindinis) variantas⁶:

cùkrinis, cùkrinė bdv. (1), **cukrinis, cukrinė** (2) turintis savyje cukraus, saldaus skonio:
Cùkriniai obuoliaĩ.

óda dkt. (1), **odà** (4) **1.** viršutinis žmogaus ar gyvūno kūno sluoksnis: *Ódos šveitimas. Vaĩko óda (yrà) švelnì, lýgi. Organizmui sėnant, óda raukšlėjasi. Nusipirkaũ sausòs ódos krėmo. <...>*

Be jokios abejonės, ir antrasis (šalutinis) kirčiavimo variantas nelaikytinas klaida. Kirčiavimo variantai nustatomi pagal naujausius VLKK nutarimus. Todėl kai kas BŽ kirčiuojama ne taip, kaip buvo DŽ:

dárgana (1), **darganà** (3^a) (DŽ buvo **dárgana**);

Jōninės (1), **Joninės** (2) (DŽ buvo **Joninės** (2), **Jōninės** (1));

Vėlinės (1), **Vėlinės** (2) (DŽ buvo **Vėlinės** (2), **Vėlinės** (1));

Žōlinė (1), **Žolinė** (2) (DŽ buvo **Žōlinė** (2), **Žōlinė** (1));

baũdžiava (1), **baudžiavà** (3^b) (DŽ buvo **baũdžiava** (1)).

Reikia pasakyti, kad VLKK kirčiavimo normas svarsto nuolat ir BŽ rengėjai ne visada spėja greitai atsizvelgti į pakeitimus. Tačiau padėtis stebima ir kirčiavimo variantai tikslinami. Tai padaryti įmanoma, nes žodynas yra internetinis.

⁶ BŽ rengėjams siūlyta ir iliustraciniame pavyzdyje skliaustuose nurodyti antrąjį kirčiavimo variantą. Tačiau šiame žodyne kelių rūšių skliaustai kartais vartojami kitiems tikslams, o skliaustų gausa apsunkintų iliustracinį sakinį, be to, tai būtų perteklinė informacija.

3. ŽODŽIAI IR JŲ REIKŠMĖS

3.1. Jau minėta, kad neteiktinų ir vengtinų žodžių BŽ nėra. Žodyno rengėjai jau yra gavę klausimų, kodėl į žodyną įtraukti žodžiai *balius*, *bintas*, *čiarteris*, *domkratas*, *kaladė*, *kaladėlė*, *samovaras*. Jie iš tiesų kai kuriuose kalbiniuose šaltiniuose kurį laiką buvo laikomi vengtinais ar išvis neteiktiniais. Dabar jų norminis vertinimas pasikeitė, todėl kaip norminiai žodžiai jie ir pateko į BŽ. KP4₂ kaip pagrindinį normos variantą pateikia žodį *bintas*, o kaip šalutinius normos variantus – *balius*, *domkratas*, *kaladė*, *kaladėlė*. Žodis *samovaras* laikomas etnografizmu ir gali būti vartojamas. O dėl žodžio *čiarteris* – pats žodis nėra neteiktinas, jo tik viena reikšmė neteiktina⁷.

čiárteris dkt. (1) jūrų ar oro transporto nuomos sutartis: *Terminuótasis [keliõnės] čiárteris*.

bìntas dkt. (1) labai reto medvilninio audinio tvarstis žaizdoms aprišti: *Sterilùs bìntas. Aprìšk bìntu kójq. Atkiřpk bìnto*.

bãlius dkt. (2) šnek. POKYLIS, PUOTA: *Venècijós káuikių bãlius. Pakvièsti ĩ bãlių. Reņgti [organi-zuóti] baliùs.* | VAKARĖLIS: *Studeñtų kambarys pō bãliaus atróde klaĩkiai*.

domkrãtas dkt. (2) [tech.] KĖLIKLIŠ 1: *Automobilį pakélė domkratù*.

Sumažintomis didžiosiomis raidėmis žymimas pagrindinis normos variantas, kitaip tariant, taip šalutinis normos variantas nukreipiamas į pagrindinį. Į teiktinesnę gali būti nukreipiama ir viena ar kita žodžio reikšmė:

fãktorius dkt. (1) **1.** VEIKSNYS 1: *Rìzikos fãktorius. Sociãlinių fãktořių anãlizė. Fãktořių sã-veika*. **2.** matematikoje – dauginamasis, daugiklis: *Dỹdis, iš kuriõ dãuginamas kìtas dỹdis, vadĩnamas fãktořiumi, arbã daugikliù*. • plg. rezus faktorius.

Pažymėtina, kad sumažintomis didžiosiomis raidėmis taip pat žymima rečiau vartojamo žodžio, šalutinio varianto terminijos požiūriu, stilistiškai konotuoto ar tarminio žodžio dažnesnis sinonimas arba pagrindinis variantas⁸:

diplòminis² dkt. (1) šnek. DIPLOMINIS DARBAS: *Kadã parašýsi diplòminį?*

begemòtas dkt. (2) HIPOPOTAMAS: *Mãtėme žirafãs, begemotùs, zebrùs iř daugýbė kitų savãnos gyvũñų. Mókslinis begemòto pavadinimas yrã didỹsis hipopotãmas*.

balso stygã BALSŲ KLOSTĖ: *Ilgã kalbant bãlso stýgos pėrvargsta. Nepėrtempk bãlso stýgų*.

3.2. Į BŽ įtraukta per 9000 naujų žodžių⁹ ir nemažai naujų reikšmių, kurių nebuvo DŽ – tiek seniai žinomų, bendrinėje kalboje jau paplitusių terminų, tiek žodynuose anksčiau nefiksuotų naujažodžių, pvz.: botanika – *aktinidija*, *arãchis*, *araukãrija*, *cukìnija*, *fĩnikas*, *forsìtija*, *frėzija*, *gardėnija*, *kardamònas* ir kt.; medicina – *analgètikas*, *artròzė*, *ateroskleròzė*, *celiulitas*, *encefalitas*, *eufòrija*, *glaukomã*, *katèteris*, *laringìtas*, *miomã*; zoologija – *bãsetas*, *bòkseris*,

⁷ Plg. KP4₂, 21: **čárteris** svet. ntk. = užsãkomasis reĩsas.

⁸ Apie tai išsamiau žr. Liutkevičienė D. 2014: Nuorodinis žodžių aiškinimas *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne*. – *Leksikografija ir leksikologija* 4, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 219–229.

⁹ Dėl kai kurių čia paminėtų žodžių (*atmintukas*, *failas*, *lazanija*, *rinkmena*, *spausdintuvas* ir kt.) neatidesniam skaitytojui gali kilti klausimų – juk jie jau pateikiami DŽ septintajame leidime (2012). Tačiau tie žodžiai į DŽ paimti būtent iš rengiamo BŽ, o ne atvirkščiai. Kai buvo rengiamas DŽ septintasis leidimas, BŽ rengėjų buvo paprašyta šiek tiek atnaujinti DŽ leksikã. Taip ir buvo padaryta, bet šie žodžiai nėra įtraukti į bendrã DŽ tekstã, jie pateikiami atskirame priede, po kuriuo parašyta „Sudaryta iš rengiamo „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“. Be to, DŽ pratarinėje (p. VIII) yra toks sakinyš: „<...> įdėtas kitaip parengtas nedidelis (beveik pustrėčio šimto) DŽ nesamų žodžių priedas iš rengiamo „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“.

dygliātriušis, echidnà, èmu, koalà, kòlis, opòsumas, rotveīleris, sèteris; religija – abātas, egzorcizmas, mandalà, mišiòlas, mántra, monsinjòras, reformātas, reinkarnācija; kulinarija – adžikà, brì, charçiò, edāmas, kapučinās, kāris, lazānija, tekilà, tònikas, užtepas; kompiuterija – atmintūkas, fáilas, feišbukas, hipertēkstas, modēmas, rinkmenà, skáipas, spausdintūvas, tinklālapis, tvīteris, vīrusas, žiniātinklis. Taigi kai kuriais atvejais jau bus kodifikuota žodžio ar jo reikšmės norma.

4. NORMINIMAS ILIUSTRACINIAIS PAVYZDŽIAIS

BŽ iliustracinių pavyzdžių yra gerokai daugiau negu DŽ. Jais siekiama ne tik praplėsti antraštinio žodžio apibrėžtį, suteikti daugiau informacijos apie tą žodį, parodyti vieno ar kito žodžio semantinę aplinką, bet ir atkreipti dėmesį į tai, kokia vartoseną yra taisyklinga. Todėl stengiamasi įdėti tokių konstrukcijų, kur gali būti daroma kalbos klaidų. Tokių pavyzdžių ieškoma tekstynuose (DLKT, LMKT), kalbos kultūros veikaluose, konsultacijų bazėse ir pan. Kartais laužtiniuose skliaustuose nurodomas dar vienas, papildomas vartosenos variantas – kitoks linksnis, prielinksnis ar pan. Toks pateikimas reiškia, kad abu (ar keli) pateikiami variantai yra lygiaverčiai ir galimi vartoti:

batsiuvỹs, batsiuvė dkt. (3^b) batų siuvėjas ar taisytojas: <...> *Jaunỹstėje mào tėvas yrà bũvęs ir kálviu, ir bātsiuviu [ir kálvis, ir batsiuvỹs].* <...>

būti, yrà (*būna, būva, ēsti*), būvo vksm. <...> **8.** sudėtinio tarinio jungtis: <...> *Táu reikėjo būti mókytoju [mókytojui]. Negražù būti tókia melagė [tókiai melāgei]. Būti ištikimám nelengva.* <...>

dōras, dorà bdv. (4) **1.** paisantis dorovės normų, nemeluojantis, neapgaušinėjantis; sin. moralus: <...> *Užauginaũ vaikùs doraĩs žmonėmĩs [dōrus žmonėns]. Sũnų jĩs užaugino dōrą.* <...>

drebėti, drėba, drebėjo vksm. **1.** (iš ko, nuo ko, ku) būti krečiamam, drebinamam, veikiant vidinėms ar išorinėms jėgoms; sin. virpėti, tirtėti: <...> *Ji drebėjo iš šalčio [nuò šalčio]. Jō lūpos drebėjo iš pykčio [pykčiu].*

5. SINTAKSINIO JUNGLUMO ŽYMĖJIMAS

BŽ prie veiksmažodžių, keblesniais atvejais ir prie būdvardžių ar daiktavardžių, žymimas sintaksinis junglumas (valentingumas). Junglumas BŽ žymimas klausiamojo įvardžio *kas* linksniais (be prielinksnio ar su prielinksniu)¹⁰. Šitaip žodyno skaitytojas gauna papildomos informacijos, ar su antraštiniu žodžiu galima vartoti vienokį ar kitokį linksnį ar prielinksninę konstrukciją. Beje, sintaksinis junglumas rodomas ir iliustraciniais pavyzdžiais. Pavyzdžiui:

atstováuti, *atstováuja, atstovāvo* vksm. (kam) būti atstovu: *Deputātai atstováuja rinkėjams, jų interėsam̃s. Konferėncijoje jĩs atstovauĩs mūsų šāliai.*

balsúoti, *balsúoja, balsāvo* vksm. (dėl ko, prieš ką, už ką, ką) per rinkimus ar šiaip ką kolektyviai sprendžiant atiduoti balsą, reikšti nuomonę biuleteniu (balsu), pakeliant ranką, skambinant telefonu ar kitaip: *Deputātai balsāvo dėl sutartiēs ratifikāvimo. Dũ žmonėns*

¹⁰ Apie tai išsamiau žr. Liutkevičienė D., Naktinienė G., Vosylytė K. 2010: Veiksmažodžiai ir jų abstraktai *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne*. – *Leksikografija ir leksikologija* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 235–251.

balsavo prieš jį pasiūlymą. Kàs balsuoja už tai, kàd leidinys būtų patvirtintas spausdinti? Šiañdien balsuosime nutarimo projektą.

bodėtis, bōdisi, bodėjosi vksm. sng. (ko, kuo) jausti prieššškumą, nemėgti, nekęsti, vengti: *Neveřta šaltą rudenį diėną bodėtis dulksnà ir ūkanomis. Vaikas bōdisi mōkslu. Manęs visi bōdisi. Nesibodėk svečių.*

atitiktis, atitiktis dkt. mot. (3^b) (ko, kam) produktui, gaminiui, procesui ar paslaugai nustatytų ar keliamų reikalavimų atitikimas: *Direktivos reikalavimų atitiktis. Nagrinėjama įstatymo strāipsnio atitiktis Konstitucijai.*

nėšinas, nešinà bdv. (3^b) (kuo) nešdamasis (kà): *Výrai, nešinì gėlių puokštėmis. Mōterys, nešinos kūdikiais. Ėjaũ namō krepšiũ nešinas. Būrėlis vėliavomis nešinų peñsininkų.*

APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Bendrinės lietuvių kalbos žodynas, be kitų savo uždavinių, vykdo ir norminamąjį darbą. Kalbos normos BŽ teikiamos keliais pjūviais.

1. Rašyba. Žodynų sudarytojai nuolat seka rašybos normų pakeitimus ir į žodyną įtraukia tik vieną, naujausią variantą, nors galbūt šiuo metu vartosenoje labiau paplitęs ir antrasis. Be to, žodyno tekstuose sistemingai – tam tikromis nuorodomis ir pavyzdžiais – rodomi atvejai, kai bendriniai žodžiai rašomi didžiosiomis raidėmis arba, priešingai, tikriniai žodžiai virsta bendriniais ir rašomi mažosiomis raidėmis.
2. Kirčiavimas. Žodyne kirčiuojamas ne tik antraštinis žodis, bet ir visi iliustracinio pavyzdžio žodžiai. Jei žodis gali būti kirčiuojamas dvejopai, kaip antraštiniai iškeliami abu kirčiavimo variantai.
3. Žodžiai ir jų reikšmės. Neteiktinų ir vengtinų žodžių BŽ nėra, visi šiame žodyne esantys žodžiai ar jų reikšmės yra vartotini. Į BŽ įtraukta per 9000 naujų žodžių ir nemažai naujų reikšmių, kurių nebuvo DŽ.
4. Norminimas iliustraciniais pavyzdžiais. BŽ pavyzdžiais siekiama ne tik praplėsti antraštinio žodžio apibrėžtį, suteikti daugiau informacijos apie tą žodį, parodyti vieno ar kito žodžio semantinę aplinką, bet ir atkreipti dėmesį į tai, kokia vartoseną yra taisyklinga.
5. Sintaksinio junglumo žymėjimas. BŽ prie veiksmažodžių, keblesniais atvejais ir prie būdvardžių ar daiktavardžių, žymimas sintaksinis junglumas. Taip suteikiama papildomos informacijos, ar su antraštiniu žodžiu galima vartoti vienokį ar kitokį linksnį ar prielinksninę konstrukciją.
6. Tikėtina, kad ateityje šis žodynas taps vienu iš kodifikuotų normų šaltinių.

ŠALTINIAI

- BŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (rengiamas). Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt>.
 BŽ Antraštynas – *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno Antraštynas*. Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt/antraštynas/>.
 DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas>.
 DŽ 2011 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 6-asis pataisytas ir papildytas leidimas, internetinė versija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://dz.lki.lt>.
 DŽ 2012 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 7-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
 LMKT – *Lietuvių mokslo kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://coralit.lt/>.
 Interneto tekstų išteklių naršyti paieškos sistema *Google* (<https://www.google.lt>).

LITERATŪRA

- DLKG 1996 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas. 2 leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
 DLKSS 1998 – E. Valiulytė. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
 FLKG 1998 – A. Valeckienė. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
 KB – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas.
 KKP – *Kanceliarinės kalbos patarimai*. Sud. P. Kniūkšta. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinis leidimas. Prieiga internete: <http://kanceliariniaiatarimai.lki.lt/>.
 KP – *Kalbos patarimai*. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004; 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003; 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003; 4 (pirmas leidimas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2005; 4 (antras leidimas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
 Liutkevičienė D. 2014: Nuorodinis žodžių aiškinimas *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne*. – *Leksikografija ir leksikologija* 4, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 219–229.
 Liutkevičienė D., Naktinienė G., Vosylytė K. 2010: Veiksmažodžiai ir jų abstraktai *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne*. – *Leksikografija ir leksikologija* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 235–251.
 LKE 1999 – V. Ambrazas, A. Girdenis, K. Morkūnas, A. Sabaliauskas, V. Urbutis, A. Valeckienė, A. Vanagas. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė K. Morkūnas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
 LKG – *Lietuvių kalbos gramatika* 1, Vilnius: Mintis, 1965; 2, Vilnius: Mintis, 1971; 3, Vilnius: Mokslas, 1976.
 LKVJŽ – N. Sližienė. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994; 2(1), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1998; 3, Vilnius, Lietuvių kalbos institutas, 2004.
 LKŽ_e – *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas. Red. kolegija: G. Naktinienė (vyr. red.), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – Atnaujinta versija 2008. Prieiga internete: www.lkz.lt.
 LNKŽ 2001 – E. Jakaitienė E., S. Berg-Olsen. *Lietuvių-norvegų kalbų žodynas = Litauisk-norsk ordbok*, Vilnius: Baltos lankos.
 LVvGDB – *Lietuvos vietovardžių geoinformacinė duomenų bazė*. Prieiga internete: <http://lvvgdb.lki.lt>.
 MLKŽ 2000 – M. Norkaitienė, R. Šepetytė, Z. Šimėnaitė. *Mokomasis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Baltos lankos.

- ND – *Naujažodžių duomenynas*. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt>.
- NSDB – *Naujųjų skolinių duomenų bazė*. Prieiga internete: <http://nsdb.sociolingvistika.lt>.
- PVA 2008 – *Pasaulio vietovardžiai. Amerika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- PVAAAO 2010 – *Pasaulio vietovardžiai. Afrika. Antarktida. Australija. Okeanija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- PVAz – *Pasaulio vietovardžiai. Azija*. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2012; 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2014.
- PVE 2006 – *Pasaulio vietovardžiai. Europa*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- TB – *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga internete: <http://www.lrs.lt/pls/tb/tb.search>.
- VLE VII – *Visuotinė lietuvių enciklopedija 7*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- VLKK konsultacijų bankas. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=385140&p_query=&p_tr2=.

Gauta 2015 11 02
Priimta 2015 12 28